

ВПЛИВ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ НА ДИНАМІКУ СІМЕЙНИХ СТОСУНКІВ В УМОВАХ ВІЙНИ

THE INFLUENCE OF MILITARY SERVICE ON THE DYNAMICS OF FAMILY RELATIONS IN THE WARTIME CONDITIONS

В Україні, як і в інших країнах, війна має серйозний вплив на військових і їхні сім'ї. Військова служба, особливо в умовах озброєного конфлікту, може створювати складні ситуації для сімей, оскільки члени родини перебувають у стресових умовах через страх за життя військовослужбовця, відчують тривогу через віддаленість і невизначеність ситуації.

Наукову статтю присвячено узагальненню теоретико-методологічних основ та розробленню рекомендацій щодо покращення сімейної динаміки в сім'ях військовослужбовців.

Розкрито поняття цілей, завдань і функцій сімейної системи під час участі одного з партнерів у військових конфліктах. Розглянуто сутність, елементи сімей військовослужбовців і теоретичні підходи до покращення сімейної динаміки. Вивчено теоретико-методологічні основи визначення впливу військової служби на особистість людини та сім'ю загалом.

Розроблено процедуру визначення конфліктних сфер у сім'ях військовослужбовців. Проведено аналіз 60 подружніх пар на предмет погіршення динаміки сімейних стосунків після початку військової служби одного з партнерів.

Узагальнено результати дослідження та напрями покращення динаміки сімейних стосунків. Створено поетапну психокорекційну програму підвищення позитивної динаміки в сім'ях військовослужбовців.

Об'єктом дослідження виступає сімейна система родин військовослужбовців. Предметом дослідження є вплив військової служби на динаміку сімейних стосунків в умовах війни.

Гіпотеза дослідження містить припущення про те, що існує зв'язок між проходженням одного з партнерів військової служби та погіршенням сімейних стосунків.

Наукова новизна полягає в розробленні теоретичних положень і обґрунтуванні рекомендацій у питаннях покращення сімейної динаміки в сім'ях військовослужбовців.

Результати проведеного дослідження можуть бути використані для надання рекомендацій щодо покращення динаміки сімейних стосунків у сім'ях військовослужбовців, а також у висвітленні виявлених компонентів негативного впливу військової служби на сімейне життя, що може стати підґрунтям для подальших наукових досліджень як сімейної, так і професійної психології.

Ключові слова: сім'я, військовий, війна, конфлікт, динаміка, дружина, військовослужбовець, подружжя, вплив, сімейна система.

In Ukraine, as in other countries, war has a serious impact on military personnel and their families. Military service, especially in the context of armed conflict, can create difficult situations for families, as family members are under stressful conditions due to fear for the life of the serviceman, anxiety due to the remoteness and uncertainty of the situation.

The scientific article is devoted to the generalization of theoretical and methodological foundations and the development of recommendations for improving family dynamics in the military families.

The concept, goals, objectives and functions of the family system during the participation of one of the partners in military conflicts are revealed.

The essence, elements of military servicemen's families and theoretical approaches to improving family dynamics are considered. The theoretical and methodological bases for determining the impact of military service on a person's personality and the family as a whole have been studied.

A procedure for identifying conflict areas in the families of servicemen has been developed. An analysis of 60 married couples was conducted to assess the deterioration of family relations after the start of military service.

The research results of the study and directions for improving the dynamics of family relations are summarized. A psychological correction program was created to increase positive dynamics in the families of servicemen.

The object of the study is the military family system. The subject of the study is the influence of military service on the dynamics of family relations in wartime conditions.

The research hypothesis contains the assumption that there is a relationship between the passage of one of the partners in the military service and the deterioration of family relations.

The scientific novelty consists in the development of theoretical provisions and justification of recommendations in matters of improving family dynamics in the families of military personnel.

The results of the research can be used to provide recommendations for improving the dynamics of family relations in the families of military personnel, as well as to highlight the identified components of the negative impact of military service on family life, which can become the basis for further scientific research in both family and professional psychology.

Key words: family, military, war, conflict, dynamics, wife, serviceman, spouse, influence, family system.

УДК 355.1/11:159.99 (477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.

2024.57.38

Прищак В.О.

студентка кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Дрозд О.В.

доцент кафедри психології
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. Сплеск досліджень сімей військових спостерігався після Першої світової війни, але особливо вони активізувалися у другій половині ХХ ст. Основні дослідження цієї теми були присвячені розумінню впливу військової служби на сімейні відносини, психологічний стан військовослужбовців

та їхніх родин. У 60–70-х рр. у США почалося активне дослідження психологічних аспектів військової служби та її впливу на сімейне життя. Це було важливо, оскільки військові конфлікти стали більш тривалими, багато військових відчували складнощі адаптації в сімейному середовищі після повернення з війни.

Дослідники докладали зусиль для розуміння та вирішення проблем, з якими стикалися ці сім'ї.

Серед основних дослідників таких тем, як військові сім'ї, варто згадати Реймонда Дж. Фридмана, Хьюрі Фіцджеральда, Джеймса Дімонда, які працювали над розумінням психологічних аспектів післявійськового стресу та його впливу на сімейні відносини. Важливим стало розроблення програм психокорекції та психосоціальної підтримки для цих сімей, що покликані полегшити адаптацію після повернення військовослужбовців додому.

Україна також має власні наукові установи, які досліджують вплив військової служби на сімейні стосунки, особливо в контексті повномасштабного вторгнення. Ці дослідження часто проводяться науковими центрами, інститутами психології, соціології та соціальних досліджень.

Мета статті. Експериментально перевірити вплив військової служби на динаміку сімейних стосунків у контексті умов війни. Результати проведеного дослідження можуть бути використані для надання рекомендацій щодо покращення динаміки сімейних стосунків у сім'ях військовослужбовців, а також у висвітленні впливу проходження військової служби на погіршення сімейного життя, що може стати підґрунтям для подальших наукових розвідок як сімейної, так і професійної психології.

Результати досліджень. Діагностичний інструментарій констатувального експерименту налічує 4 опитувальника, як-от: Шкала сімейної адаптації та згуртованості FACES-3; Опитувальник когнітивних помилок (Cognitive Mistakes Questionnaire, CMQ) А. Фрімана та Р. Девульфа; Самостійно сконструйований опитувальник задоволеності службою для військових та партнерів; Самостійно сконструйований опитувальник прийняття розлуки партнерами.

Наша вибірка складається із 30 військовослужбовців ЗСУ. Загалом 30 партнерів заповнили опитувальники. Ми змогли зіставити дані опитування для 30 пар. Військовослужбовці були чоловіками, у середньому їм був 31 рік (СВ = 9,03), у діапазоні від 19 до 53. Більшість із них (75%) перебували у відданих стосунках, 25% не були (і визначили інших осіб, окрім партнера, своїми сім'ями); 40% мали дітей.

Усі партнери були жінками, їм було в середньому 35 років (СВ = 8,78), віком від 19 до 54 років. Трохи більше половини з них (58%) мали дітей. Більшість партнерів (87%) мали оплачувану роботу, з яких 26% також працюють у ЗСУ.

Ми перевірили дані окремо серед військовослужбовців ЗСУ та їхніх партнерів. Описова статистика (тобто середні значення, стандартні відхилення та взаємкореляція) представлена в таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Результати опитування військовослужбовців

Вимірювання	Середнє значення	СВ	1	2
Когнітивні порушення	3,45	0,31	1	
Задоволення роботою	3,27	0,64	0,54**	1
Конфлікт між роботою та сім'єю	3,49	0,50	0,56**	0,87***

* p < 0,05; ** p < 0,01; *** p < 0,001.

Таблиця 2

Результати опитування партнерів

Вимірювання	Середнє значення	СВ	1	2
Конфлікт між роботою та сім'єю	3,31	0,81	1	
Задоволення роботою	3,38	0,55	0,94***	1
Конфлікт між роботою та сім'єю	3,3	0,67	0,92***	0,98***

Це порівняння даних між військовослужбовцями ЗСУ та їхніми партнерами може вказувати на деякі важливі взаємозв'язки та відмінності у сприйнятті різних аспектів життя, як-от конфлікт між роботою та сім'єю, задоволення роботою та когнітивні порушення.

Один із важливих аспектів полягає у взаємному впливі конфлікту між роботою та сім'єю на рівень задоволення роботою. У військовослужбовців цей вплив вищий (0,56), ніж у їхніх партнерів (0,92). Це може вказувати на те, що військовослужбовці відчують меншу взаємодію між роботою та сім'єю, що може впливати на їхнє задоволення роботою менше, ніж у партнерів.

Також можна побачити, що партнери військовослужбовців мають вищий рівень задоволення роботою, ніж самі військовослужбовці. Це може бути пов'язано з тим, що партнери військовослужбовців можуть більше концентруватись на своїй роботі та відчувати менше впливу військових чинників, які впливають на військовослужбовців.

Щодо когнітивних порушень, якщо розглянути цей показник у військовослужбовців, то він є дещо вищим. Це може вказувати на те, що військовослужбовці можуть більше відчувати стрес чи психологічний тиск через характер своєї роботи, що може впливати на їхні когнітивні функції.

Щоби більш повно розглянути динаміку та стан сімейних стосунків між військовими та їхніми партнерами ми провели регресійний аналіз.

Регресійний аналіз конфлікту між роботою та сім'єю військовослужбовців і їхніх партнерів

Сильний вплив змінної X на конфлікт: коефіцієнт регресії (1,045) підтверджує, що змінна X має суттєвий вплив на конфлікт між роботою та сім'єю. З кожним збільшенням змінної X на одиницю очікується збільшення конфлікту.

Висока статистична значущість: значення F-статистики (4 701,869) є статистично значущим і вказує на те, що регресійна модель змінної X є значущою для пояснення варіативності конфлікту.

Достовірність моделі: високий рівень R-квадрат (99,39%) і нормалізований R-квадрат (95,94%) свідчать про високу достовірність моделі, тобто вона добре підходить для прогнозування конфлікту.

Аналіз залишків і впливів: оцінка залишків показує, що вони переважно перебувають у межах прийнятних величин, що підтверджує адекватність моделі.

Конфлікт між роботою та сім'єю у військовослужбовців і їхніх партнерів має суттєвий взаємозв'язок із змінною X. Прогнозування та розуміння цього явища полягає в тому, що збільшення значення змінної X (імовірно, це чинники роботи або сімейного життя) пов'язане зі збільшенням рівня конфлікту між роботою та сім'єю.

Регресійний аналіз задоволення роботою військовослужбовців і їхніх партнерів

Регресійна статистика: множинний R і R-квадрат демонструють зв'язок між задоволенням роботою військовослужбовців і їхніх партнерів із змінною X. Це показує, наскільки добре модель відображає залежність.

Дисперсійний аналіз: значення F-статистики є великим (6 192,285541) і показує значущість регресійної моделі. Пі-значення для цього аналізу низьке (2,10023E-34), що підтверджує значущість моделі.

Коефіцієнти: коефіцієнт X1 (0,969635169) виявляється значущим. Це підтверджує важливість змінної X у впливі на задоволення роботою військовослужбовців і їхніх партнерів.

Залишки та передбачені значення: передбачені значення та залишки показують високу точність моделі, але можуть виникати деякі незначні відхилення. Проте це відображає тільки невелику різницю між фактичними та передбаченими значеннями.

Зростання значення змінної X суттєво впливає на збільшення рівня задоволення роботою, що підкреслює важливість деяких аспектів у військовій службі, що можуть впливати на сприйняття та задоволення роботою.

У цьому аналізі показано, що змінна X є суттєвим чинником впливу на рівень задоволення роботою в контексті військової служби. Це може вказувати на потребу вдосконалення

деяких аспектів у робочому середовищі, підвищення комунікації або надання підтримки військовослужбовцям і їхнім партнерам для підтримання високого рівня задоволення роботою.

Регресійний аналіз взаємозв'язку когнітивних порушень і прийняття розлуки військовослужбовців і їхніх партнерів

Цей регресійний аналіз показує досить сильний зв'язок між когнітивними порушеннями у військових і прийняттям розлуки в їхніх партнерів. Множинний R-квадрат на рівні 0,98 вказує на високий рівень пояснюваної варіативності. Це означає, що приблизно 98% варіації у прийнятті розлуки партнерами військових може бути пояснено когнітивними порушеннями у військових.

Статистична значущість F-тесту (р-значення = 3,1077E-22) свідчить про значущість цього зв'язку між когнітивними порушеннями у військових і рішенням про розлучення їхніх партнерів.

Коефіцієнт регресії для когнітивних порушень у військових становить 0,999, що свідчить про сильний зв'язок: збільшення когнітивних порушень у військових пов'язане зі зменшенням імовірності прийняття розлуки їхніми партнерами.

Однак варто пам'ятати, що регресійний аналіз не показує причинно-наслідкові зв'язки. Він лише вказує на наявний статистично значущий зв'язок між цими змінними.

Висновки. Зважаючи на всі обговорені дослідження й аналізи стосовно проблем сімей військовослужбовців, можна виділити нижчезазначене.

Вплив військової служби на сімейні стосунки: регресійний аналіз і взаємкореляція показали, що військова служба має значний вплив на динаміку сімейних стосунків. Це підтверджує гіпотезу про негативний вплив військової служби на сімейну динаміку.

Задоволеність роботою та когнітивні порушення: є чіткий зв'язок між задоволеністю роботою та рівнем когнітивних порушень. Чим вище задоволеність роботою, тим менше відсоток когнітивних порушень.

Невдоволеність роботою та конфлікт у сім'ї: ця гіпотеза також підтверджена. Невдоволеність роботою військовослужбовців призводить до збільшення конфліктів між роботою та сім'єю.

Задоволення партнерів і прийняття розлуки: високий рівень задоволеності роботою партнерів впливає на позитивну динаміку прийняття розлуки.

Загальним висновком є те, що чинники, пов'язані з роботою військовослужбовців, мають значущий вплив на сімейні відносини та психічне здоров'я їхніх партнерів. Розуміння цих залежностей може допомогти розробити

програми підтримки сімей військових, спрямовані на збереження та покращення якості їхнього життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Практичний курс військової психології : навчальний посібник / С.П. Балашова та ін. Ч. 2. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2013. 172 с.
2. Блінов О.А. Формування емоційної стійкості у військовослужбовців аеромобільних військ під час повітрянодесантної підготовки : дис. ... канд. психол. наук : 20.02.02. Київ, 1999. 227 с.
3. Буленко Т.В. Соціально-психологічні основи функціонування сучасної молоді сім'ї. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2010. № 9.
4. Військова психологія : навчальний посібник / В.О. Ананьїн та ін. ; за ред. В.О. Ананьїна. Київ : ВІТІ НТУУ «КПІ», 2010. Ч. I. 240 с. Ч. II. 260 с.
5. Дідик Н.Ф. Соціально-психологічна підтримка членів родин військовослужбовців як чинник впливу на морально-психологічний стан бійця під час виконання завдань у зоні АТО. *Український психологічний журнал*. 2018. № 1 (7). С. 41–56.
6. Дідик Н.Ф. Вплив сімейних проблем на психологічний стан військовослужбовців під час АТО. URL: <http://surf.li/ahlbj/> (дата звернення: 14.11.2023).
7. Збірник методик для діагностики негативних психічних станів військовослужбовців : методичний посібник / Н.А. Агаєв та ін. Київ : НДЦ ГП ЗСУ, 2016. 234 с.
8. Попелюшко Р.П. Особливості психологічної реабілітації учасників бойових дій засобами природничої рекреації. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць / Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психол. ім. Г.С. Костюка. Київ, 2015. Т. XI : Психологія особистості. Психологічна допомога особистості. Вип. 13. С. 198–207.
9. Work-family conflict among military personnel / G.A. Adams et al. *Military Life: The Psychology of Serving in Peace and Combat* / C. A. Castro et al. (eds.). Volume 3 : The Military Family. Westport, CT : Praeger, 2006.
10. Bourg C., Segal M.W. The impact of family supportive policies and practices on organizational commitment to the Army. *Armed Forces & Society*. 1999. № 25. P. 633–652.
11. Segal M.W. The military and the family as greedy institutions. *Armed Forces & Society*. 1986. № 13. P. 9–38.